MARIANA ISTRATE

ÎNTRE „MERIGGIARE” AL LUI EUGENIO MONTALE ŞI „MERIZA” TRANSILVAN

Meriggiare pallido e assorto este primul vers, dar şi titlul uneia dintre cele mai cunoscute poezii din volumul de debut al lui Eugenio Montale, *Ossi di seppia* (Oase de sepie). În acest poem din 1916, limbajul poetic montalian abundă nu numai în termeni comuni care sugerează trecerea dureroasă şi continuă a vieţii, dar şi în unii oarecum exotici, motivaţi, poate, de o tentativă de a înfrumuseţa realitatea cotidiană. Printre aceştia găsim, de exemplu, substantivul *scricchi,* cu sensul „zgomote seci şi explozive (scârţâitoare)”, apoi *biche,* care se referă la „grămezi” (aici de pământ), precum şi un verb cu o semnificaţie mai puţin cunoscută, *meriggiare.* Cititorul care nu cunoaşte sensul cuvântului deschide dicţionarul şi găseşte, înainte de definiţie, o precizare a registrului în care funcţionează, anume acela literar. În *Vocabolario della lingua italiana*[1] se dă următoarea definiţie: „*Riposare, all'ombra e all'aperto, nelle ore del mezzogiorno*”, iar pentru a se ilustra sensul se foloseşte chiar citatul din Eugenio Montale: „*Meriggiare pallido e assorto / presso un rovente muro d'orto*”. Şi în alte lucrări lexicografice, cum ar fi de exemplu *Grande dizionario della lingua italiana* de Battaglia[2] sau *Dizionario della lingua italiana* de Devoto – Oli[3], semnificaţia verbului *meriggiare* este ilustrată cu excerpte din diverşi autori, dintre care nu lipseşte Montale, astfel că citatul montalian poate fi considerat ca fiind cel mai convingător şi elocvent pentru modul în care se actualizează semnificaţia cuvântului pe care vrem să-l punem în discuţie. Dat fiind uzul poetic al verbului, este de înţeles că el are şi nuanţe şi conotaţii textuale. Devoto şi Oli înregistrează, în consecinţă, un *sens poetic* („Abbandonarsi a un ozio intimo e dolce”), iar Battaglia alătură sensului principal unul obţinut *prin extensie* („Oziare, bighellonare, trastullarsi”) şi unul *figurat* („Ricevere conforto, sollievo, consolazione spirituale”).

Nu este în intenţia noastră să facem o analiză stilistică a modului în care Eugenio Montale a folosit cuvântul, ci să-i găsim corespondenţele şi echivalenţele semantice româneşti. Este o operaţie dificilă, pentru că limba română literară nu are un cuvânt care să exprime această acţiune şi, de aceea, este tradus printr-o perifrază

---

[1] Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana,* undicesima edizione. A cura di Miro Dogliotti e Luigi Rosiello, 1986.

[2] Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana*, X, MEE- – MOTI, Torino, 1978.

[3] Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze, 1974.

DACOROMANIA, serie nouă, V–VI, 2000–2001, Cluj-Napoca, p. 181-185

(„1. a şedea la umbră în timpul prânzului; 2. a dormi după prânz, a-şi face siesta”)[4], care face să se piardă cu totul sensul poetic şi figurat din italiană. Tocmai de aceea rămâne notabilă traducerea lui Marian Papahagi, care a reuşit să menţină conotaţia poetică a versului montalian:

Să treci miezul zilei pal, cuminte
lângă zidul de grădini, fierbinte[5].

Pentru a explica de ce oare în română nu există un verb care să exprime acţiunea de a sta la umbră în timpul orelor calde ale amiezei, calea cea mai potrivită ar fi să se plece de la etimologia verbului italian, pentru că cercetarea raporturilor pe care un cuvânt le are cu o unitate mai veche, de la care derivă, poate să ofere indicii utile. În *Dizionario etimologico italiano*[6] se dă ca etimon al italianului *meriggiare* verbul latin *merīdīare (-āri).* La rândul său, verbul latin este considerat un derivat din *meridĭes*[7], cuvânt compus din *mĕdium* (= jumătate) şi *dĭes* (= zi). Aceeaşi soluţie e propusă şi de Battaglia, care face adăugirea: „per la dissimilazione della prima dentale”. Examinând atent cuvintele-titlu înşiruite de ultimul autor, se descoperă un derivat prin sincopă al verbului *meriggiare,* un verb care are aproape aceeaşi semnificaţie, *meriare:* „riposare giacendo all’ombra nelle ore immediatamente seguenti il mezzogiorno”. Se specifică însă că este vorba de un cuvânt arhaic şi dialectal (toscan). Definiţia dată de Zingarelli este foarte asemănătoare („passare le ore del gran caldo in luogo ombroso, vicino all’acqua”), însă se adaugă şi o precizare restrictivă („detto specialmente di bestiame”). De fapt, pentru a defini sensul tranzitiv (*B.*) pentru *meriggiare* se face apel la sinonimul parţial *meriare*: „raccogliere il bestiame a meriare*”*. Şi Battaglia înregistrează un sens tranzitiv şi învechit: „4. Fare riposare il bestiame nelle ore meridiane” şi îl ilustrează cu un citat: „Questo maestoso albero [il platano] dovrebbe impegnare i possidenti di pianure a conoscerlo, e piantarlo nei gran prati per meriggiare le mandre ed ornare i medesimi prati” O. TARGIONI TOZZETTI, III, 275 (apud Battaglia, s. v.). Mai trebuie reţinut şi faptul că în cadrul sensului intranzitiv, Battaglia distinge un uz care se referă la animale, pe care îl ilustrează cu citate, dintre care reţinem unul care ni se pare mai semnificativ: „Nelle vaste pianure di Tessaglia, … dappertutto dove corra e affiori o ristagni acqua, convergono a bagnarsi e a *meriggiare* e a pascolare… nere mandre di bufali e grigie di bovini e d’ovini” BACCHELLI, II, 54 (apud Battaglia, s. v.).

În aceste condiţii, considerăm că sensurile de mai sus pot avea tangenţe cu cele pe care le dezvoltă verbul românesc intranzitiv *a meriza,* care are acelaşi etimon latin, *merīdīare.* În dicţionarele latino-române verbele intranzitive *meridio,*

[4] *Dicţionar italian-român,* Bucureşti, 1963.

[5] Eugenio Montale, *Poezii.* Antologie, traducere, prefaţă, note şi repere critice de Marian Papahagi, Cluj-Napoca, 1988, p. 28.

[6] Carlo Battisti e Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, IV, Firenze, 1954.

[7] *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano, 1987.

-āre, -atum şi *merīdior, -āri, -atus sum* sunt traduse prin perifrază: „a se odihni după amiază, a-şi face siesta"[8].

Verbul românesc *a meriza* este înregistrat doar în DLR (*Dicţionarul limbii române*)[9], marele dicţionar tezaur, care include şi cuvintele regionale. Aşa cum este specificat în articolul de dicţionar, verbul *a meriza* cunoaşte în uz limite geografice (prin Transilvania, Banat şi Maramureş), dar şi limite semantice restrictive, pentru că se foloseşte doar cu referire la animale. După definiţia lexicografică („a se odihni la umbră în timpul verii") se dau citate care sunt extrase din culegeri de materiale dialectale şi folclorice, iar pentru cuvintele derivate se adaugă *Atlasul lingvistic român* (ALR) şi chestionarele pentru *Atlas.* Două dintre cele trei ni se par mai interesante pentru modul în care se actualizează semnificaţia verbului: „*Noi mergem la bradul cel mare* (la) *care merizează ciurda celor 99 de sate*". GR.S. V, p. 136. *„Decât cu bărbatul prostŭ / Mai bine la uăi pi dosŭ / Că oile-or meriza / Şî altul oi capata"* ARH. FOLK. V, p. 141, cf. MAT. DIALECT. I, 212. Din materialele viitorului *Dicţionar toponimic al Transilvaniei* putem adăuga încă două atestări: *„Cândva a fost păşune şi acolo merizau vitele"* (Topa Mică, Cluj, I) şi „*Acolo merezau vitele la amiază; este acolo o fântână*" (Baciu, Cluj, I). Mai răspândit în limba română este derivatul substantival regresiv *meriză* (cu variantele lexicale *merizătoare, meriziş, merizişte, meriziştină, merizuş)*, care are ca sinonime cuvinte tot regionale: *stanişte, bătătură, bourişte, zăcătură.* Pentru *meriză* DLR dă următoarea definiţie: „loc, de obicei la umbră, unde se odihnesc vitele, vara, la câmp, în timpul amiezei (VAIDA, com. din BERBEŞTI – SIGHETUL MARMAŢIEI, GALŞA – TIMIŞOARA, ALR II 5668/167, A I 13) sau noaptea (ALR I 1122/61, 283)".

Şi în italiană există un derivat prin regresie de la verbul *meriggiare, meriggio*[2]*,* înregistrat în *Grande dizionario* de Battaglia, şi care are ca referent „un luogo ombroso che offre refrigerio al caldo del mezzogiorno" sau „una costruzione, allestita per lo più con paglia o con frasche, atta a riparare dai raggi del sole o dalle intemperie". Însă mai aproape de sensul din limba română se află un alt substantiv italienesc, *merio,* care derivă din verbul *meriare*. Acest substantiv regional are o definiţie apropiată de cea a cuvântului românesc *merez:* „luogo ombreggiato, per lo più prossimo a un corso d'acqua, dove si fa sostare il bestiame nelle ore più calde della giornata"[10]. Pentru completarea definiţiei se dă un citat edificator din Lastri: „Unendosi insieme nell'ore del gran caldo in un dato posto in vicinanza dell'acqua, [il bestiame vaccino] viene a *meriarvi*, cioè a giacervi e dormirvi, per difendersi dagl'insetti che altrove molto incommodo e frastorno gli danno, ed a tale effetto questi posti si dicono dai maremmani *merii* e polverini di vaccine". Deci, şi în română, şi în italiană, există cuvinte înrudite prin origine, cu acelaşi referent, adică un loc umbros şi răcoros unde animalele se odihnesc, după prânz, adică *merez* în

---

[8] G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1983.
[9] *Dicţionarul limbii române* (DLR), serie nouă, tomul VI, litera *M*, Bucureşti, 1965 – 1968.
[10] Salvatore Battaglia, *op. cit*.

română (regional), *meria* în italiană, *merio* în toscană. Pentru italiană nu avem alte surse de informație, dar pentru română putem beneficia din nou de materialele strânse pentru *Dicționarul toponimic al Transilvaniei,* astfel că putem să enumerăm o serie de nume topice care denumesc tocmai aceste locuri (alături de toponim găsim explicația numelui dată de cei chestionați):

Merezu (Baciu – Cluj, I, II) „acolo *merezau* vitele la amiază; este acolo şi o fântână”; „aici *mereşesc* vitele”.

Merezu (Corneşti – Cluj, I, II) „îi un loc cam în coastă; îi arabil; cred că acolo or stat vitele”; „aici stau vitele *în merez* (= unde se odihnesc vitele).”

Merezu (Dâncu – Cluj, I, II) „coastă care se ară; îi o aşezătură mai dreaptă”; „loc fain şi coastă şi loc bun, unde se odihnesc animalele”.

Merezu (Sânpaul – Cluj, I) „îi un teren arabil; a fost păşune; probabil că acolo stăteau vitele la amiază”.

La Merez (Suceag – Cluj, I) „acolo stau vitele la amiază”.

La Merez (Gârbău – Cluj, I) „acolo stau vitele la amiază”.

Pă Merez (Ticu-Sat – Cluj, I, II) „unde stau mărhăile de se odihnesc, dar aici nu-i *merez* acuma”; „un loc unde se odihnesc animalele”.

Pă Merez (Topa Mică – Cluj, I) „cândva a fost păşune şi acolo *merezau* vitele”.

Merezătoare (Gilău – Cluj, III) „acolo era *merezu* (unde se odihneau vitele la amiază)”.

De la aceste nume topice, care provin din apelativul *merez,* lucru posibil dacă se ține cont că toate numele proprii sunt la origine nume comune, s-au format şi toponime compuse: *Coasta Merezului* (Corneşti – Cluj, I) „de la Merez e un platou în jos” sau *Groapa Merezului* (Nădăşel – Cluj, I) „groapă mai în mijlocul dealului; acolo sta ciurzili; era nişte peri sălbatici”. Nu este obligatoriu însă să se mențină întotdeauna caracterul motivat al toponimului, cum se întâmplă în exemplele date mai sus. *La Tufoi* este un nume de loc care face referință la aceeaşi realitate extralingvistică, fapt susținut de explicația pe care o dă informatorul II: „aici sta în *merez* vitele şi de-acolo le alegea pe cele cu lapte şi le duceau acas” (Corneşti – Cluj, II). Într-o altă localitate, Muntele Băişorii*,* locuitorii folosesc un apelativ sinonim, *borişte,* care, la rândul său, apare într-un nume propriu compus, *Boriştea Runcanilor* (Muntele Băişorii – Cluj, I): „acolo a fost vite…, o borişte, o stat vitele şi o hodinit d-amiază”.

Faptele lingvistice examinate, din italiană şi din română, trimit, practic, la un verb latin, format după model grec, şi la evoluția sa, mai ales semantică, în două limbi romanice. Se ştie că limbile se transformă în timp, iar schimbarea reprezintă condiția existenței lor. În acelaşi timp însă o limbă trebuie să fie stabilă pentru a asigura continuitatea informației şi a exprimării structurilor sociale. S-a vorbit mult despre individualitatea românei între limbile romanice şi despre afinitățile sale lexico-semantice cu italiana şi mai ales cu unele dialecte situate în arii

geografico-lingvistice laterale. Continuitatea semantică a verbului latin *merīdīare* este dovedită de italianul *meriggiare* (învechit *mereggiare*). Derivatul prin sincopă *meriare* are o răspândire geografică regională, mai ales toscană. Expresia *stare a meria,* în care *meria* este un derivat substantival regresiv, se apropie mult, din punct de vedere semantic, de regionalul românesc *meriza* (cu varianta fonetică *mereza*). Inventivitatea lingvistică în română apare şi în domeniul toponimiei, unde apelativul *merez* (derivat regresiv al verbului *meriza*) devine nume topic.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21